

Перелік використаних джерел

1. Кузніченко С.О. Адміністративний примус у змісті надзвичайних правовий режимів // Держава і право. – 2002. – № 15. – С. 223–229.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Законі України від 03.03.1998 р.
4. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 44. – Ст. 410.
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 23. – Ст. 176 (із змінами).

УДК 349.6 (477)

***ЄВСТІГНЄЄВ А.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка***

ІНТЕГРАЦІЯ НОРМ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ТА АНТРОПООХОРОННОГО ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА СТАЛОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Важливою умовою забезпечення балансу економічної і екологічної складових сталого розвитку у природоресурсних відносинах шляхом пріоритетного забезпечення екологічної безпеки у відповідній сфері є введення антропоохоронних норм з реальним регулятивним навантаженням до системи природоресурсного права України.

Зазначене обумовлюються низкою чинників, зокрема: 1) наявністю екологічного ризику у відносинах спеціального природокористування, що визнано в тому числі на нормативному рівні — наприклад, у ст. 5 Земельного кодексу України закріплено принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки як принцип земельного законодавства; 2) відсутність у чинному законодавстві дієвих правових процедур попередження прояву вказаного в п. 1 ризику в процесі здійснення спеціального природокористування; 3) наявністю міжнародно-правових зобов'язань України щодо адаптації вітчизняного екологічного законодавства до законодавства ЄС в частині запровадження процедур та механізмів, що обмежують негативний вплив на життя і здоров'я людини в тому числі діяльності щодо використання природних ресурсів при

здійсненні господарської діяльності, які визначено Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, тощо.

Враховуючи відсутність нормотворчих традицій відповідного спрямування, а також комплексної науково обґрунтованої концепції досліджуваної інтеграції, попередньо слід провести детальний теоретичний аналіз предметів названих правових інститутів (підгалузей), що дасть можливість в подальшому визначитись із найбільш оптимальними формами інтеграції їх норм.

Слід вказати, що в науковій літературі переважає підхід, відповідно до якого природоресурсне право є складовою екологічного (так званою підгалуззю), а його предмет складають суспільні відносини з приводу раціонального використання, охорони та відтворення окремих природних ресурсів.

Відповідно до підходів представників Київської школи екологічного та земельного права, предмет екологічного права складають три групи суспільних відносин — антропоохоронні, природоохоронні та природоресурсові. При цьому останні виникають з приводу використання, охорони і відтворення окремих природних ресурсів, таких як землі, води, ліси, рослинний і тваринний світ, атмосферне повітря [1, с. 15; 2, с. 8]. Не зважаючи на відносну самостійність трьох вищевказаних груп відносин (сфер правового регулювання), вони розглядаються як нерозривно пов'язані єдиними принциповими засадами та методологічною базою, що, за умови сприйняття цього підходу нормотворцем, беззаперечно сприятиме узгодженості правового регулювання та неколізійності одночасного застосування їх положень. Відповідно до підходів, запропонованих цією школою, використання природних ресурсів повинно здійснюватись без безпідставних обмежень і водночас — без завдання шкоди довкіллю та екологічній безпеці, забезпечення якої має пріоритетне значення.

Вважаємо, що саме через недостатнє сприйняття і визнання у сучасній

Україні запропонованого Київською школою підходу щодо розуміння предмету екологічного права, у нормативному регулюванні відповідних відносин наявний значний ухил в бік забезпечення економічного інтересу щодо отримання корисних властивостей природних ресурсів та їх комплексів, природоохоронні, а тим більше — антропоохоронні норми мають часто декларативний характер і не можуть бути реально застосовані у чинних редакціях, що унеможливорює забезпечення балансу економічної та екологічної складових сталого розвитку.

Оригінальний підхід до розуміння сутності природоресурсового права та його співвідношення із екологічним висловлено авторським колективом Національного університету “Одеська юридична академія” у підручнику з екологічного права. Так, названими науковцями поділяється позиція В. В. Петрова, відповідно до якої екологічне і природоресурсове право є самостійними галузями, предмети яких є досить визначеними та не збігаються за змістом між собою і з предметами інших галузей права [3, с. 32-33]. Не зважаючи на певну логічність аргументації запропонованого підходу, відповідно до якої критерієм виділення екологічного права є його охоронна спрямованість, не можемо з ним погодитись. Так, видається, що авторами досліджуваного підручника ототожнюються відносини щодо використання природних ресурсів та природоресурсові відносини, які насправді, вочевидь, співвідносяться відповідно як частина і ціле. Як вже вказувалось вище, складовою природоресурсових відносин обов'язково повинні бути охоронні, в межах яких реалізовуватимуться норми, спрямовані передусім на попередження завдання шкоди природним ресурсам, а також відносини щодо кількісного та якісного відновлення (відтворення) таких ресурсів. Виокремлення відносин з приводу використання природних ресурсів від відносин щодо їх охорони, враховуючи об'єктивну єдність їх об'єктів та ризик заподіяння шкоди довкіллю і життю та здоров'ю людей саме під час вказаного використання, видається штучним та таким, що призводитиме до неможливості забезпечення екологічної безпеки та балансу економічної і екологічної складових сталого розвитку, адже положення щодо використання та охорони, з огляду на їх різну галузеву

належність, навряд чи узгоджуватимуться між собою, що негативно позначиться на ефективності їх застосування.

Крім того, регулювання відносин природокористування поза межами екологічного права нормами інших галузей, предметом яких не є відносини щодо охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, ставитиме під сумнів навіть теоретичну можливість врахування відповідних охоронних вимог, а отже — реалізацію раціонального та прийнятно безпечного задоволення економічного інтересу щодо отримання корисних властивостей природи. Також можливою є небезпечна ситуація “перетягування” питань регулювання використання природних ресурсів між представниками різних галузей права або одночасного упорядкування ними одних і тих же відносин (як це має місце, наприклад, із питаннями укладання, виконання, зміни і припинення договорів, на які “претендують” цивільне і господарське право) декількома галузями, наслідком чого стане використання різних принципів та методів, що призведе в кращому випадку до суперечностей і колізій, а в гіршому — до невиконання незрозумілих та неузгоджених приписів.

Визначившись із розумінням сутності природоресурсового права, проілюструємо предмет антропоохоронного права. Вище вказувалось, що названа сукупність правових норм, яка ще називається правом екологічної безпеки, визнається в якості самостійної складової екологічного права далеко не всіма науковцями. Більш того, на даний час підходи природоохоронної шкоди, за яких ототожнюється охорона навколишнього природного середовища та забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, достатньо поширені серед представників доктрини екологічного права на пострадянському просторі, що, звичайно, перешкоджає ефективному та адекватному до потреб сьогодення розвитку законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Як вже зазначалось, основні ґрунтовні науково-теоретичні положення щодо предмету антропоохоронного права напрацьовані представниками Київської

школи екологічного права, яка, по суті, є єдиним в Україні об'єднанням вчених-юристів у сфері екологічного права, якими послідовно відстоюється статус права екологічної безпеки як складової екологічного порядку із природоохоронним та природоресурсовим правом.

До складу предмету антропоохоронного права – права екологічної безпеки відносять: відносини щодо реалізації права на екологічну безпеку, передбаченого ст. 50 Основного закону та ст. 9 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”; відносини щодо здійснення управління в сфері забезпечення екологічної безпеки; відносини щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру, а також ліквідації їх наслідків та захисту постраждалих від них осіб; відносини щодо забезпечення екологічної безпеки у окремих сферах діяльності (в промисловості та на транспорті, у сільському господарстві, у сфері використання ядерної енергії, при виробництві і розповсюдженні харчових продуктів та лікарських засобів, при поводженні з генетично модифікованими організмами та відходами, а також у діяльності Збройних сил України) [4; 5]. Зазначимо, що саме в межах останньої із виділених груп відносин автором запропоновано виділити та врегулювати відносини щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування, однак ця пропозиція на даний час залишається нереалізованою у чинному законодавстві.

Визначившись із відносинами, які врегульовуються природоресурсовим і природоохоронним правом, проаналізуємо можливість взаємної інтеграції їх норм з метою забезпечення балансу шляхом гарантування екологічної безпеки при спеціальному використанні природних ресурсів.

За сучасних умов, з огляду на вищевикладені підходи до змісту предметів двох аналізованих сукупностей правових норм, такі відносини об'єктивно пов'язані взаємними впливами (часто – опосередкованими), однак по суті безпосередньо навіть частково не збігаються. Наприклад, відносини спеціального землекористування землями сільськогосподарського призначення на титулі оренди мають визначених склад: суб'єктів — орендаря і орендодавця,

об'єкт — орендовану земельну ділянку та зміст, тобто права і обов'язки вказаних суб'єктів. Водночас при реалізації права на використання ділянки внаслідок застосування пестицидів можуть бути забруднені підземні води, які використовуються для питного водопостачання. Лише факт такого забруднення (за чинного законодавства України, на жаль, наявність ризику порушення права на екологічну безпеку не дає можливості вжити ефективних попереджувальних заходів до потенційного порушника, спрямованих на відвернення такого порушення) стане обставиною, з настанням якої виникнуть інші відносини — забезпечення екологічної безпеки, учасниками яких будуть насамперед фізичні особи — носії права на екологічну безпеку та забруднювач, об'єктом вже будуть життя і здоров'я носіїв права, а зміст складатимуть знову ж таки назване право і обов'язок порушника відновити порушене право. Отже, як бачимо, неналежне виконання обов'язків учасником перших із названих відносин зумовило виникнення других (тобто взаємний вплив має місце), однак обидва різновиди виділених відносин існують паралельно, не перетинаючись між собою, та мають індивідуальний, відмінний від іншого склад.

За таких обставин об'єктивно неможливо досягти основної мети — забезпечити попередження порушення екологічної безпеки, а є можливість лише реагувати на наслідки, коли порушення відбулося і шкода заподіяна.

Враховуючи наведене, вважаємо, є підстави для висновку, що досліджувана інтеграція природоресурсових та антропоохоронних норм стане реальною лише за умови визнання наявності норм щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в якості самостійного інституту права екологічної безпеки як складової екологічного права. Це дозволить створити умови, за яких антропоохоронні норми мали б пріоритетне значення та реалізовувались разом із природоресурсовими в межах одних відносин — забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування. При цьому об'єктами таких відносин, поряд із власне природними ресурсами, які використовуються, слід визнати життя і здоров'я людини та екологічну безпеку, а суб'єктами (окрім користувачів) також носіїв права на екологічну

безпеку та державу в особі спеціально уповноважених на вказане забезпечення органів. Такий підхід не тільки відповідатиме сучасним тенденціям розвитку екологічного права, але й дозволить Україні адаптувати її законодавство до законодавства ЄС.

Успішна реалізація інтеграції природоресурсних та антропоохоронних норм створить підстави для виникнення відповідному сучасним вимогам підгалузі екологічного права — права сталого природокористування (яке має еволюціонувати із сучасного права природокористування) як сукупності правових норм, яке гарантує використання природних ресурсів для потреб економіки на засадах сталого розвитку (тобто максимально ощадливого, невиснажливого, екологічно безпечного, із широким застосуванням альтернативних вичерпним природним ресурсам джерел енергії, матеріалів, речовин тощо), та передбачає дотримання балансу економічного та екологічного інтересів, із врахуванням пріоритетності забезпечення екологічної безпеки у випадку, коли забезпечити названий баланс об'єктивно неможливо.

Використані джерела:

- 1) Андрейцев В. І. Екологічне право. Загальна частина : курс лекцій в схемах / В. І. Андрейцев. — К. : Вентурі, 1996. — 208 с.
- 2) Балюк Г. І. Екологічне право України : конспект лекцій у схемах / Г. І. Балюк. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 191 с.
- 3) Екологічне право України : підруч. для студентів вищ. навч. закладів / [Л. О.Бондар, Н. С.Гавриш, А. Й. Годованюк та ін.] ; за ред. І. І. Каракаша. — Одеса : Фенікс, 2012. — 788 с.
- 4) Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. / В. І. Андрейцев. — К. : Знання-Прес, 2002. — 331 с.
- 5) Екологічне право України. Робоча навчальна програма дисципліни // Балюк Г. І., Краснова М. В., Марусенко Р. І. та ін. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. — 118 с.